

CONTROL EN DELETE

Herinneringen aan
autoritair China

**GARRIE
VAN PINXTEREN**

Uitgeverij Pluim

De auteur ontving voor het schrijven van dit boek een beurs van het Fonds B.J.P.

Eerste druk, oktober 2026

© 2026 Garrie van Pinxteren

Omslagontwerp Dog and Pony
Typografie binnenwerk Perfect Service
Auteursfoto Merlijn Doomernik
Productiebegeleiding Tim Beijer
Drukkerij Wilco, Amersfoort

ISBN 978 94 935 2522 1
NUR 740

www.uitgeverijpluim.nl

Geen enkel deel van dit boek mag worden gebruikt voor het trainen van kunstmatige intelligentie.

Voor Desirée

‘Wie het verleden beheerst, beheerst de toekomst.
Wie het heden beheerst, beheerst het verleden.’

– George Orwell, *1984*

Inhoud

Transcriptie van Chinese namen en begrippen	9
Chronologie	10
Proloog. <i>Ver van huis</i>	15
De officiële geschiedenis en de mijne	19
De praktijk van het vergeten	33
Vriendschap met de vijand	48
1989, de opstand die er nooit is geweest	63
Selfmade China	81
Toen er nog zuurstof was	98
Homoseksualiteit en dictatuur gaan slecht samen	113
De Olympische Spelen, het einde van de Chinese bescheidenheid	133
De omslag: de geest moet terug in de fles	150
Journalistiek en surveillance	168
Minderheden als de rode pitjes van een granaatappel	186
Mijn beste vriend in China	208
Hongkong: hoe snel de vrijheid kan verdwijnen	226
Corona	249
De kater na corona	272
Epiloog. <i>In de bergen</i>	284
Dankwoord	288
Geraadpleegde bronnen	291
Register	295

Proloog

Ver van huis

Het tripje naar '55 kilometer' staat me van alles nog het meest helder voor de geest. Het is een stuk vrije natuur op precies 55 kilometer van Peking. Die plaats bestaat niet officieel. We komen er met de trein, maar er is geen halte en ook geen perron. Zodra de trein er even stilstaat, moeten we snel door het raampje naar buiten klauteren.

En dan belanden we in het paradijs. Niemand kan je horen, want er is niemand. De natuur is er ongerept, er is een watertje waarin je heerlijk kan zwemmen onder de stralende zomerzon. We hebben eten bij ons: blikjes vis, in thee gekookte eieren, flesjes mierzoete, oranje limonade en een grote meloen die we koelen in het water van de rivier.

Mijn vrienden zijn niet veel ouder dan ik, maar wel veel volwassener. Ze hebben als kind of jongere de Culturele Revolutie (1966-1976) meegemaakt: een periode van chaos, armoede en het willekeurige geweld dat met deze plotselinge, hevige politieke campagne gepaard ging. Wie de ene dag een held en een modelvoorbeeld was, kon de volgende dag opeens in ongenade zijn gevallen.

Daar hebben we het af en toe over. De lerares die de spil is van deze vriendenclub vertelt dat ze Rode Gardist

is geweest, een soort jonge strijder voor Mao's gedachtegoed. Je kon als Rode Gardist straffeloos je puberale gram tegen je ouders en je leraren halen. Dat werd juist aangemoedigd: het was 'revolutionair', en dus was het goed.

Haar vrienden vertellen ook over de vrijheid die ze in die tijd hadden. Je kon gratis met de trein door het hele land reizen. Geen conducteur die je om je kaartje durfde te vragen. Die was veel te bang om voor contrarevolutionair te worden uitgemaakt. En dat kon je de kop kosten, soms letterlijk.

Het is 1984, ik ben voor mijn tweede studiejaar in China en ik heb in Peking voor het eerst een groepje Chinese vrienden gemaakt. De vrienden van de lerares gaan met me om omdat ik met haar bevriend ben. Ze vermoeden misschien wel wat voor een vriendschap dat precies is, maar ze stellen er geen vragen over. Dit groepje vrienden zal ik mijn hele leven lang houden. Ze vormen met de lerares mijn eerste echte toegang tot China. Ze nemen me mee op uitjes, ze nemen me zonder voorbehoud op in hun groep.

Vergeleken bij deze groep voel ik me wel een papkindje: als ik even wat langer moet lopen dan waarop ik heb gerekend, ben ik moe en begin ik te klagen. Ik ben ook bang om door de donkere spoortunnel bij 55 kilometer te lopen, die ons aan het eind van de dag weer naar de trein brengt. Zij zijn stuk voor stuk doorzetters die wel voor hetere vuren hebben gestaan dan zulke mini-tegenvallertjes. Ze weten hoe willekeurig het lot kan zijn, en ze geloven niet dat je altijd krijgt wat je verdient of waar je recht op hebt. Het idee alleen al vinden ze behoorlijk absurd. Je hebt in het leven helemaal nergens recht op, en dat kun

je maar beter zo goedgehumtst mogelijk accepteren. Die kunst beheersten mijn Chinese vrienden aanmerkelijk beter dan ik.

Maar daar denk ik allemaal niet aan in 55 kilometer. Ik ben er te gelukkig voor. Eindelijk, na anderhalf jaar in China, heb ik vrienden gevonden. Ik ben wel heel anders, maar ze zien me toch als iemand met wie normaal menselijk contact mogelijk is. Met hen voelt het alsof ik niet langer van buiten toekijk, maar echt in een andere werkelijkheid ben binnengestapt. En dat geeft in één keer heel veel nieuwe ruimte: ik krijg er een wereld bij.

Ook mijn Chinese vrienden voelen nieuwe ruimte in hun leven. Ze kunnen nu met een buitenlander omgaan, al is dat nog best riskant en al zijn ze nog voorzichtig. We spreken af op plekken waar ook zij vrij mogen komen. Dus niet in de dure hotels en restaurants waar je alleen met het speciale geld mag betalen dat je krijgt als je buitenlandse valuta wisselt, maar thuis bij iemand, of in een gewoon restaurant. Maar dát we met elkaar kunnen omgaan, is op zich al een wonder.

Het is meteen ook de grote rijkdom van mijn leven. Mijn moeder herinnerde zich die ene stralende zomerdag waarop ze met haar ouders vanuit Amsterdam naar het strand van Zandvoort ging, zo'n beetje het verste uitstapje dat ze in haar jeugd ooit maakte. En ik zit zomaar helemaal in China, aan een enorme moot van de watermeloen die mijn vrienden uit het raampje van de trein hebben gooid in 55 kilometer.

De officiële geschiedenis en de mijne

Het is 1982, ik ben drieëntwintig en ik mag met een beurs naar China om er een jaar te studeren. Wat ik het liefste wil? Archeologie, dat lijkt me het allermooiste. Ik heb daar een heel romantisch beeld bij: ik mag dan vast ook mee bij grote opgravingen. Daar zijn er genoeg van. Zo is China in 1974 begonnen met de spectaculaire en tot de verbeelding sprekende opgraving van de terracotta krijgers bij de West-Chinese stad Xi'an. Die krijgers beschermen het graf van de eerste keizer van China. Maar de grafheuvel zelf is nog niet geopend.

Ik heb bij mijn geschiedenislessen in Leiden gehoord over de historicus Sima Qian. Die schrijft over 700 duizend gevangenen die uit het hele rijk naar de plaats van het graf worden gestuurd als dwangarbeiders. Zij zouden de Yangtze, de Gele Rivier en de zee in de graftombe hebben nagebootst met eeuwig stromend kwik. Tegen het dak van de tombe zou je de hemellichamen kunnen zien, met eronder de aarde en allerlei paleizen. Dat wil ik graag zien, maar dat is een volstrekt irreële hoop. Die rivieren van kwik, als ze er echt zijn, zouden natuurlijk heel gevaarlijk zijn voor wie de grafheuvel opent, en bovendien zouden er kruisbogen zijn geïnstalleerd die auto-

matisch afgaan zodra iemand het graf schendt. China wil geen buitenlandse expertise toelaten om te helpen bij een dergelijk ingewikkelde en gevaarlijke opgraving: als het graf al ooit wordt geopend, dan alleen door Chinese archeologen.

Teleurstellender is het dat de hele studie archeologie voor een buitenlander niet toegankelijk blijkt. China wil geen pottenkijkers bij zijn opgravingen, die blijven het exclusieve domein van Chinese archeologen. Je hebt als buitenlandse student sowieso niet veel te kiezen. De Leidse universiteit stelt een lijstje op met namen van studenten en hun voorkeuren voor studies, maar de Chinese kant bepaalt uiteindelijk naar welke stad je gaat, en wat je daar gaat studeren.

Op die afhoudende houding tegenover buitenlanders ben ik in Leiden al wel een beetje voorbereid, maar het stelt me toch teleur. Ik wil graag zo veel mogelijk opgaan in de Chinese maatschappij, maar gaat me dat wel lukken? Ik hoor dat ik ook apart van Chinese studenten les ga krijgen, in een klasje met alleen buitenlanders. Wel krijgen alle buitenlanders een Chinese kamergenoot: goed voor onze taalvaardigheid, wordt erbij gezegd.

Ik word uiteindelijk bij oude geschiedenis geplaatst. Op zich ook mooi, want ik ben dan nog niet erg geïnteresseerd in het moderne, communistische China. Daarvoor heb ik in Leiden tijdens de lessen kranten-Chinees te veel supersaai communistische propagandateksten moeten lezen. Oude geschiedenis lijkt me waardenrijker en veelzijdiger. Maar ook dat studiegebied blijkt al snel een mijnenveld. De link die China legt tussen gebeurtenissen in een ver verleden en het heden, blijkt vaak heel direct.

Als ik in Leiden beter had opgelet, had ik dat ook wel kunnen weten. We leerden er dat het vanaf de Tang-dynastie (618-907) gebruikelijk was dat elke nieuwe Chinese dynastie de geschiedenis van de net gevallen vorige dynastie officieel opschreef. Niet om die zo getrouw mogelijk vast te leggen, maar om die te herschikken in een nieuwe orthodoxie. Dan was meteen duidelijk welke lessen je uit de geschiedenis diende te trekken, en uit welke hoek de wind voortaan zou waaien. De geschiedenis moest 'bewijzen' dat het logisch, legitiem en historisch gezien onvermijdelijk was dat een nieuwe dynastieke heerser de vorige keizer met geweld had verdreven.

In Chinese keizerrijken werd je hoge ambtsdrager op grond van hoe goed je de Chinese klassieke geschiedeniswerken en de werken van Confucius kon interpreteren. Het werkt een beetje zoals wij de bijbel gebruiken: 'In de bijbel staat al...' Het Chinese equivalent is: 'Confucius zegt...' en 'De geschiedenis leert...'

De geschiedenis wordt zo een wapen, het verzamelen en optekenen van afwijkende herinneringen een daad van rebellie.

Onder de Communistische Partij van China (hier verder afgekort als CCP) wordt de traditie om de geschiedenis te kanaliseren nog versterkt. Mao Zedong, China's eerste leider na de communistische machtsovername in 1949, geloofde dat het communisme een logische, historisch onontkoombare en hogere trap betekende in de ontwikkeling van de mensheid, na het feodalisme en daarna het kapitalisme.

Mao leefde in een wereld waarin veel andere landen de absolute monarchie net hadden verruild voor meer de-

mocratische systemen. Ook het Chinese keizerlijk hof had al in 1906 gesteld dat China een constitutionele regering en een vorm van volksvertegenwoordiging nodig had. Dat maakte het voor Mao nog net wat noodzakelijker om de onontkoombaarheid van het communisme aan te tonen.

Alle communistische systemen werken met een gelijkgeschakeld wereldbeeld, gebaseerd op een beperkte, ideologisch geïnspireerde geschiedschrijving. Geschiedschrijving dient niet om het verleden te onderzoeken en van alle kanten te bekijken; de conclusies liggen van tevoren al vast.

In de dagelijkse praktijk aan de Fudan-universiteit zie ik hoe dat kon uitpakken: studenten schrijven vaak interessante, genuanceerde scripties waar ze dan een conclusie aan vastplakken die totaal niet uit het voorafgaande blijkt. Daar vallen de docenten niet over: zolang de conclusie politiek correct is, krijgen de studenten de ruimte om ook echt onderzoek te doen.

China had volgens Mao de dictatuur van het proletariaat nodig, met een communistische partij die de stem was van dat proletariaat. In de overgangsfase waarin het kapitalisme wordt afgeschaft en het communisme wordt ingevoerd, moet het proletariaat de weerstand van de bourgeoisie breken om de nieuwe, klasseloze maatschappij te kunnen verwezenlijken.

Daarbij zag Mao geweld als noodzakelijk. 'Politieke macht komt uit de loop van een geweer,' schreef hij al in 1927. Gevolg is dat onderlinge strijd en gewelddadige acties tegen Chinese burgers onder de CCP structureel verankerd zijn geraakt in het Chinese systeem.

De staat biedt geen enkel tegenwicht aan de ccp. Er is op papier wel een scheiding tussen Partij- en staatsorganen, maar in de praktijk zijn beide zo verweven dat je beter kunt spreken van een Partijstaat, waarin de ccp het absolute monopolie op de macht heeft en alle staatsorganen aanstuurt en bemenst. Het leger is geen staatsleger, maar een Partijleger dat handelt op instructie van de ccp. Xi Jinping is weliswaar president, maar zijn echte macht ontleent hij aan zijn positie als hoogste partijleider.

Het gebrekkige democratische gehalte van het communisme maakt de aanspraak van de ccp op de macht zwak in de ogen van haar critici. Want hoe valt te controleren dat de ccp inderdaad de wil van het volk vertegenwoordigt als het volk zich daar niet over kan uitspreken? Dat maakt de noodzaak om historische bewijzen voor de onvermijdelijkheid van het communisme in China te vinden alleen maar groter. Mao zegt in 1964 niet voor niets: 'Gebruik het verleden om het heden te dienen.'

Wat op een bepaald moment de juiste lessen zijn die de bevolking uit de geschiedenis moet trekken, werd vroeger bepaald door het keizerlijk hof en nu door de ccp. Die lessen kunnen per periode verschillen en elkaar zelfs tegenspreken. Zo was de beroemde wijsgeer Confucius, die leefde in de zesde eeuw voor Christus, in 1982 zeker niet de nationale held die Xi Jinping zo'n dertig jaar later van hem zou maken. Tijdens de Culturele Revolutie was Confucius juist een schoolvoorbeeld van al het oude en feodale dat moest worden uitgebannen, vernietigd, vermoord en stukgeslagen.

Xi Jinping, vanaf 2012 aan de macht en in de loop der jaren steeds meer een keizerlijk alleenheerser, wil aanto-

nen dat alles wat de CCP sinds haar oprichting heeft gedaan ook welgedaan is. Alleen de CCP zou namelijk beschikken over het historische bewustzijn en de wetenschappelijke methodes om te doorgronden waartoe China is voorbestemd; op basis daarvan stippelt de CCP onder leiding van Xi het beleid uit om dat voorbestemde lot ook echt te realiseren.

In 2018 legde Xi aan basisschoolleerlingen uit wat hij van ze verwacht: 'Ik hoop dat jullie allemaal de geschiedenis van de revolutie, van de oprichting [van de Volksrepubliek] en van de hervormingen in China beter leren begrijpen, dat jullie leren van heroïsche en voorbeeldige figuren, dat jullie vurig houden van de Partij, vurig houden van het moederland, vurig houden van het volk, en dat jullie door je handelingen rode genen overdragen van generatie op generatie,' zo schrijft hij in een brief.

In 1982, als ik naar Shanghai kom, is de opkomst van Xi nog ver weg: hij is dan net benoemd als partijsecretaris in een onbetekenend district, niemand vermoedt dat hij ooit de machtigste man van heel China zal worden. Ik weet weinig van het communisme en de CCP, maar ik ben wel nieuwsgierig naar alles in China, ook naar Chinese geschiedenislessen. Ik merk al snel dat Chinezen me vooral zien als een beetje gevaarlijk, onvoorspelbaar en vreemd. De universiteit vindt het beter om ons buitenlanders voor de bestwil van de Chinese studenten en voor de bestwil van het land een beetje op afstand te houden. Veel Chinezen willen zeker in de jaren tachtig wel heel graag horen hoe alles in andere landen precies in zijn werk gaat, maar buitenlanders ook echt een kijkje gunnen in de eigen keuken is er vrijwel nooit bij.